



TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DİNLEME BECERİSİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Murat ÖZBAY**
*Deniz MELANLIOĞLU***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, literatürde “ihmal edilmiş beceri” şeklinde nitelenen dinlemeye, cumhuriyetin ilanından bugüne ilköğretim birinci ve ikinci kademe yürütülen Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim programlarında ne ölçüde yer verildiğini tespit etmektedir. Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Çalışmada, yürürlüğe konan birinci ve ikinci kademe Türkçe öğretim programlarında dinleme becerisine ne oranda yer verildiği incelenmiştir. Değerlendirmede batıda söylendiği gibi Türkiye’de de dinlemenin “ihmal edilen bir beceri” olduğu ancak 1968 yılındaki programla bu becerinin, Türkçe eğitim ve öğretimi içinde düşünüldüğü; dinlemenin öneminin anlaşılmasına rağmen diğer becerilere göre hâlâ göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, dinleme becerisi, öğretim programı.

AN EVALUATION OF TURKISH EDUCATION PROGRAMS IN TERMS OF LISTENING SKILLS

ABSTRACT

The aim of the present study is to determine the extent to which listening skills, usually neglected in the literature, are covered in the primary and secondary school Turkish curricula from the beginning of the Republic. It is of qualitative design. In the present study the extent to which listening skills are covered in the primary and secondary level Turkish education programs is examined. In the evaluation, it has been determined that listening is "an ignored skill" as in the west; however with the 1968 program, this skill was considered within the scope of Turkish education; although the significance of listening has been recognized it is still neglected when compared with other skills.

Key Words: Turkish education, listening skills, curriculum.

* Prof. Dr., Gazi Ü. Gazi Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. El-mek: mozbay@gazi.edu.tr

** Dr., Kırıkkale Ü. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. El-mek: denizmelanlioglu@hotmail.com

Giriş

Bilginin sınırları aşan gücü, bilim ve teknolojinin ayak uydurulması zorunlu gelişimi ve bunlara bağlı olarak toplumların hayatında meydana gelen değişim yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerine de yansımaktadır. Eğitim, bireyin hayata hazırlanması; değişim ve gelişmelere uygun bilgi, beceri ve davranışlar kazanması; kendi kültürüne ve çağın gereklerine göre birikimler elde etmesi; benlik, kimlik ve kişiliğini oluşturmasını sağlayan değer ve normlarla yetişmesi sürecidir.

Eğitim süreci içerisinde yer alan ana dili eğitimi, bireyin hem kişisel hem de toplumsal açıdan yetişmesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Ana dili eğitiminin verildiği Türkçe derslerinin sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için planlanmış programlara ihtiyaç duyulur. Türkçe dersi öğretim programıyla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (MEB, 2006:4). İfade edilen amaçlara bakıldığında öğrencinin dil becerilerinin (dinleme, konuşma, okuma, yazma) geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Türkçe dersinde başarıya ulaşmak isteniyorsa her bir becerinin aynı ölçüde geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

Okul ve toplum hayatındaki iletişim çatışmaları göz önüne alındığında ana dili yani Türkçe eğitiminde belirtilen amaçların gerçekleştirilmediği yorumu yapılabilir. Bunun nedeni, ana dili eğitiminde bir beceriye verilen önemin diğer beceriye verilmemesi sonucu becerilerin aynı ölçüde geliştirilememesi olarak açıklanabilir. Dil becerileri içerisinde üzerinde en az durulan dinlemedir. Bunun nedeni, dinlemenin fark edilmeden edinilen ve kullanılan bir beceri olmasıdır. Böylece dinleme, gerek eğitim gerekse toplum hayatında “ihmal edilmiş” bir alan olarak nitelendirilmektedir (Çiftçi, 2001:166).

Dinleme becerisinin ne olduğuna ilişkin yapılan tanımlardan bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

“Konuşan ya da sesli okuyan bir kişinin vermek istediği mesajı, tam olarak anlayabilme becerisi (Özbay, 2006:5).

İşittiğini anlamak amacıyla dikkat harcamak ve bir sonuç çıkarmak için konuşmayı izleme (Göğüş, 1978: 228).

İşitileni almak ve saklamak ya da işitileni anlamak amacıyla dikkat harcamak (Sever, 2000:11).

İfade edilen tanımlara bakıldığında dinleme sürecinin anlamlandırmayla neticelendirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla dinleme, işitme değil işitilen seslerin anlamlandırılmasıdır. Dinlemenin işitme ile aynı kavram sanılması, dinlemenin edinilmiş bir beceri olduğu şeklinde yanlış bir kanının yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır. Bu da insanlar arasındaki iletişim çatışmalarını kaçınılmaz hâle getirmektedir. Robertson (2002:57), insanların yeterli dinleme verimliliğine sahip olmadığını belirtmektedir. Dinleme verimliliğinin artırılması için gerekli çabanın gösterilmesi gerekir. Dinlemenin doğuştan getirilen ve belirli bir eğitim gerektirmeyen bir beceri olarak ele alınması dinleme verimliliğini düşüren ana etmen olarak düşünülebilir.

Genel anlamda günlük hayatta özelde ise ders işleme süreci düşünüldüğünde en çok kullanılan becerinin dinleme olduğu ifade edilebilir. Tompkins (1998), bireyin diğer becerilere harcadığı toplam zaman kadar bir süreyi dinlemeye ayırdığını belirtmektedir. Okul döneminde öğrenciler, bilgilerin büyük bir kısmını dinleyerek öğrenir, denilebilir. Bu durum, eğitim öğretim faaliyetlerinde dinleme çalışmalarına gereken önemin verilmesi gerekliliğini tekrar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

vurgulamaktadır. National Curriculum (2009)'un yayınlanan dördüncü raporunda “konuşma, dinleme ve sosyal becerilerin” geliştirilmesi amaçlanmakta ve yaşam boyu dinlemenin ön planda olması gerekliliği belirtilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, literatürde “ihmal edilmiş beceri” şeklinde nitelenen dinlemeye, cumhuriyetin ilanından bugüne ilköğretim birinci ve ikinci kademe yürütülen Türkçe derslerine yönelik hazırlanan öğretim programlarında ne ölçüde yer verildiğini tespit etmektedir.

Sınırlılıklar

Çalışma, cumhuriyetin ilanından günümüze uygulamaya konulan birinci ve ikinci kademe Türkçe öğretim programlarında yer alan dinleme becerisine ilişkin ifadeler ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim ile ilgili bir çalışmada ders kitapları, program yönergeleri vb. veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008, 187–189). Çalışmada yürürlüğe konan birinci ve ikinci kademe Türkçe öğretim programlarında dinleme becerisine ne oranda yer verildiği bu bağlamda incelenmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Unutulmuş bir beceri olarak nitelenen dinlemenin, Türkçe programlarında ne ölçüde ele alındığını ortaya koyabilmek için cumhuriyetin ilanından bugüne yürürlüğe konan programların, birinci ve ikinci kademe olmak üzere iki başlık altında incelenmesinin daha işlevsel olacağı düşünülmektedir.

İlköğretim Birinci Kademe Programlarında Dinleme Becerisi

İlköğretim birinci kademe bugüne kadar toplam yedi programın uygulamaya konulduğu tespit edilmiştir.

1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programları'nda temel dil becerilerinden biri olan dinlemeye yönelik herhangi bir ifadeye yer verilmediği görülmektedir.

1926 İlk Mekteplerin Müfredat Programları ve *1936 Yeni İlkokul Müfredat Programı*'nda “dinleme” ile ilgili bir bilgiye rastlanmamakla birlikte her iki programda da Türkçe dersinin amaçları belirtilirken “Talebeye düşündüğünü, duyduğunu ve bildiğini diğer kimselere şifahi veya tahriren doğru ve güzel anlatmak kabiliyetini iktisap ettirmek. Talebeye, bildiğini, düşündüğünü ve duyduğunu sözle ve yazı ile iyi ve doğru olarak anlatmak iktidarını kazandırmak.” ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerde geçen “duyma” eylemi ile dinlemenin mi yoksa işitmenin mi kastedildiği anlaşılmamaktadır.

1948 İlk Okul Programı'nda yine Türkçe dersinin amaçları arasında “Onlara gördüklerini, duyduklarını, bildiklerini, incelediklerini, öğrendiklerini, düşünüp tasarladıklarını sözle ve yazı ile doğru olarak anlatma kudretini kazandırmak.” maddesi yer almaktadır. Burada da “duyma” eyleminin işitme anlamında kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Programda “Okuma” dersinin açıklamaları kısmında “dikkatle dinleyerek anlamaya alışmak” ifadesi geçmektedir. İfadeden programda dinleme becerisinin anlamaya bütünleştirildiği sonucu çıkarılmak istense de programın geri kalanında “dinleme” becerisinin öğretimine ilişkin hiçbir ifade geçmemektedir.

1968 İlkokul Programı'nda “dinleme” dil etkinlikleri arasında sayılmakta ve dinlemenin diğer etkinliklerle bir arada verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. 1968'de uygulamaya giren

Turkish Studies

programı, dinlemenin, az da olsa, ele alındığı ilk program olarak nitelemenin yanlış olmayacağı söylenebilir. Dersin sonunda öğrencinin kazanacakları, amaçlar başlığı altında şu şekilde dile getirilmiştir:

“Dinlediklerini, okuduklarını tam ve doğru olarak anlamaya alışır. Gördüklerini, duyduklarını, bildiklerini, incelediklerini, öğrendiklerini, düşünüp tasarladıklarını sözle veya yazı ile doğru, amaca uygun ve etkili olarak anlatma gücünü kazanır. Dinleme ve okuma alışkanlık ve zevkini elde eder; seviyelerine göre yazılmış kitapları, yazıları arayıp bulmaya, istekle okumaya yönelirler.”

Yukarıda sıralanan amaçlar dikkate alındığında bundan önceki programlarda yer alan belirsiz ifadelerin olmadığı görülmektedir. Önceki programlarda geçen “duyma” ile ne anlatılmak istendiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Muğlak ifadeler, 1968 Programı ile netleşmekte; dinlemenin bir “beceri” olarak ele alındığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda dinlemenin, anlamaya yönelik bir beceri olduğu ve bu becerinin alışkanlığa dönüştürülmesinin amaçlandığı açıkça belirtilmektedir. Aynı zamanda programda toplumsal hayatta yapılan konferans, mülakat gibi konuşma örnekleri verilerek dinlemenin hayattaki önemi vurgulanmakta, öğrencilere dinleme alışkanlığının kazandırılması istenmektedir. Sözü edilen programda “dinleme”, dil bilgisi ve imla çalışmaları içinde düşünülmekte; “Öğrenciye imkânların elverdiği ölçüde radyo veya televizyondaki konuşmalar, Türkçeyi güzel konuşanlar tarafından banda, plağa okunan şiirler, hikâyeler, masallar dinletilmelidir.” ifadesiyle yapılacak etkinlikler örneklendirilmektedir.

1981 Temeleğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı’nda “dinleme” becerisinin öğretimi, Genel Amaç seviyesinde yer almaktadır:

“Öğrencilere, görüp izlediklerini; dinlediklerini, okuduklarını tam ve doğru olarak anlama gücü kazandırmak; Onlara, görüp izlediklerini, dinlediklerini, okuduklarını, incelediklerini ve düşündüklerini, tasarladıklarını söz ya da yazı ile doğru ve amaca uygun olarak anlatma beceri ve alışkanlığı kazandırmak; Onlara, dinleme, okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak; estetik duygularının gelişmesinde yardımcı olmak.”

1968 Programı’nda olduğu gibi bu programda da dinlemenin, bir alışkanlığa dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. “Dinleme” 1981 Programı’nda bağımsız bir öğrenme alanı olarak değil “Anlama” öğrenme alanının altında “Dinleme ve izleme tekniği bakımından” ifadesi ile ayrı bir alt başlık olarak değerlendirilmektedir. Programda sınıf seviyelerine göre günlük konuşmaları, bireysel ve küme konuşmalarını, anlatılanları dinlemek, dinleme kurallarına uymak ve 1. sınıfta 3–5 dakikalık dikkatli dinleme süresini 5. sınıfta 15–20 dakikaya çıkarmak hedeflenmiştir.

2005 İlköğretim Türkçe Dersi (1–5. Sınıflar) Öğretim Programı, ‘dinleme’yi ayrı bir öğrenme alanı olarak ele alan tek programdır. Genel Amaçlar’da dinleme içinde düşünülebilecek maddelerle öğrencilerin,

“Dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu dil becerilerini geliştirmek; Zihinsel gelişimlerine uygun olarak anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerilerini geliştirmek; Kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları sorgulama becerilerini geliştirmek.” amaçlanmaktadır.

“Öğrenme Alanları” başlığı altında “Türkçe öğretim programı; dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu olmak üzere beş öğrenme alanı üzerine yapılandırılmakta ve dinlemeyle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir (MEB, 2005:18):

“Dinleme seslerin ve konuşmaların zihinde anlamlandırıldığı karmaşık bir süreçtir. Bu süreç işitme, dikkat yoğunlaştırma ve anlamlandırma aşamalarından oluşmaktadır. Ancak dinleme, işitmeden farklı olarak dikkat yoğunlaştırma ve anlamlandırma gibi zihinsel işlemleri de gerektirir. Bu nedenle dinleme, amaçlı bir zihinsel etkinliktir. Dinleme süreci ses ile sözel uyarıcıların işitilmesiyle başlamaktadır. İkinci aşamada uyarıcılara dikkat yoğunlaştırılarak ilgi duyulan ve gerekli olanlar seçilmektedir. Seçilen bilgi ve düşünceler anlama, sıralama, sınıflama, ilişki kurma, düzenleme ve değerlendirme gibi çeşitli zihinsel işlemlerden geçirilmektedir. Ardından bunlar, kişinin zihinsel yapısına göre anlamlandırılmaktadır. Anlamlandırmada önceki bilgilerle yeni bilgiler ilişkilendirilmekte, sorgulanmakta ve yorumlanmaktadır.

Çocuklar dil edinme sürecine dinleme ile başlarlar. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi diğer alanlara da temel oluşturur. Çocuklar hem öğrenmek hem de zihinsel yapılarını geliştirmek amacıyla dinleme becerilerini kullanırlar. Dinleme yoluyla öğrencilerin iletişim kurması, öğrenmesi ve zihinsel yapısını geliştirmesi kolay olmaktadır. İlköğretim çağındaki çocuklar dakikada konuştukları kelimelerin daha fazlasını dinleyebilmektedirler. Dinleyerek öğrenen öğrenciler, bu becerilerini bir öğrenme aracı olarak hayatları boyunca kullanırlar. Bu nedenle öğrencilerin dinleme becerileri erken yaşlarda geliştirilmelidir. Dinleme becerisini geliştirmek amacıyla yapılacak tüm etkinlikler öğrenci merkezli olmalı, öğretmen gerekli rehberliği yapmalıdır.”

Görüldüğü gibi program, dinlemenin; okuma, konuşma, yazma gibi ayrı bir dil becerisi olduğunu vurgulamakta; işitmeden farklı bir süreç olduğuna dikkatleri çekmekte ve diğer dil becerilerinin temeli olduğunu söylemektedir.

Program, öğrencilerin dinleme becerisini geliştirmek amacıyla önce dinleme kuralları üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede dinlemeye hazırlık, dinleme amacını belirleme, amaca uygun yöntem seçme, dikkati yoğunlaştırma ve görgü kurallarına uygun dinleme ile ilgili kazanımlar sıralanmakta; ardından öğrencilerin dinleme, anlama ve anlamlandırma becerilerine ağırlık verilmektedir. Bu amaçla ön bilgileri kullanma, görsellerden yararlanma, zihinde canlandırma, karşılaştırma yapma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, sınıflama, özetleme gibi çeşitli zihinsel beceriler ile dinlemeye yönelik kazanımlar maddelenmektedir.

Birinci kademe programları incelendiğinde “dinleme”nin, diğer becerilere (sırasıyla okuma, yazma ve konuşma) göre ihmal edilmiş bir öğrenme alanı olduğu sonucuna ulaşılabilir. 1968 Programı’na kadar dinlemeye yönelik açık bir ifade belirlenememiştir. Bu durum uygulanan programlar için büyük bir eksiklikler. Dil becerilerinin bir bütün olduğu düşünüldüğünde herhangi bir becerideki eksikliğin diğer becerileri de olumsuz etkileyeceği bir gerçektir. 1968 Programı’nda belirtilen ve kendinden sonraki programlarda da dile getirilen dinlemenin bir “alışkanlı”ğa dönüştürülmesinin istenmesi, bu beceri için sevindirici bir gelişmedir. Çünkü her dil becerisi kendi başına yeterli olarak düşünülemez. Bir beceri ancak diğer becerileri desteklediği ölçüde gelişebilir ve dile katkı sağlayabilir.

İlköğretim İkinci Kademe Programlarında Dinleme Becerisi

Türkçe dersine yönelik hazırlanan ilköğretim ikinci kademe programlarına bakıldığında şimdiye kadar yürürlüğe konan sekiz programın olduğu görülmektedir.

1924 Lise Birinci Devre Müfredat Programı’nda dinlemeye yönelik herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

1929 Ortamektep Türkçe Programı ve 1931–1932 Ders Senesi Tadilatı Türkçe Programı’nda Türkçe derslerinin başlıca gayelerinde “Talebede dinlediği ve okuduğu parçalar üzerinde düşünme ve bedii kıymeti takdir etme kabiliyetini inkişaf ettirmek, talebeye iyi eserleri

okuma zevkini vermek ve okumaya değer kitaplarla kendilerinin daimi temasını temin etmek.” amaçlanmaktadır. Bu madde dışında adı geçen programlarda dinlemeyle ilgili başka bir bilgi yoktur. *1938 Ortaokul Türkçe Programı*’nda ise yukarıdaki ifadenin farklı kelimelerle aynen tekrar edildiği belirlenmiştir: “Talebede dinlediği ve okuduğu parçalar üzerinde düşünme ve estetik değerini takdir etme kabiliyetini inkişaf ettirmek.”

1949 Ortaokul Türkçe Programı’nda “amaçlar” başlığı altında “Onlara gördüklerini, duyduklarını, bildiklerini, incelediklerini, öğrendiklerini, düşünüp tasarladıklarını söz ve yazıyla doğru olarak anlatma kudretini kazandırmak” ifadesi yer almakta; bunun dışında dinlemeye yönelik bir açıklamada bulunulmamaktadır. *1962 Ortaokul Türkçe Programı*’nda ise yine aynı başlık altında ifade tekrarlanmakta ve programın geri kalanında dinlemeden bahsedilmemektedir.

1981 İlköğretim Okulları Türkçe Eğitim Programı’nda uygulanan diğer programlardan farklı olarak dinleme, bir dil becerisi olarak değerlendirilmektedir. Genel Amaçlar’da dinlemeye yönelik verilen maddeler aşağıdadır:

“Öğrencilere, görüp izlediklerini, dinlediklerini, okuduklarını tam ve doğru olarak anlama gücü kazandırmak; Onlara görüp izlediklerini, dinlediklerini, okuduklarını, incelediklerini ve düşündüklerini, tasarladıklarını söz ya da yazı ile doğru ve amaca uygun olarak anlatma beceri ve alışkanlığını kazandırmak; Onlara dinleme, okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak; estetik duygularının gelişmesine yardımcı olmak.”

‘Açıklamalar’ başlığı altında Türkçenin her şeyden önce anlama ve anlatma gücünü geliştireceği vurgulanmaktadır. Yazılı metinlerin okunup anlaşılmasının yanında dinlenen bir konuşmanın veya konferansın anlaşılmasına da önem vermek gerektiği şu şekilde açıklanmaktadır (Temizyürek ve Balcı, 2006:361):

“... yazılı bir metinde önce yazıyı, yazıdaki düğüm noktalarını çözmek gerekir. Bunun içindir ki okullarımızda okumaya, yazılı bir metni anlatmaya büyük önem verilmektedir. Bu, yerinde bir tutum olmakla birlikte günümüzde görsel ve işitsel araçların hızla gelişerek günlük hayatımızda çok etkin bir hız kazanmış olması, dinleyerek, dinlemesini bilerek anlamayı da ön plana getirmiş bulunmaktadır. Toplumsal ve demokratik yaşayışın gelişmesi, radyoda, televizyonda, açık havada ya da bir salonda izlenen bir konuşmayı anlamının önemini büyük ölçüde artırmıştır. Bu yüzdendir ki yazılı metinlerin okunup anlaşılmasının yanında dinlenen bir konuşmanın veya konferansın anlaşılmasına da önem vermek gerekir. Yani yalnız okunan metni değil konuşulan ve dinlenileni anlama da Türkçe dersinin etkinlikleri arasındadır.”

Yukarıdaki ifade, hem sevindirici hem de düşündürücüdür. Programda dinlemeye yönelik açıklamalarda bulunulması açısından sevindirici; dinlemenin bireyler arasındaki iletişimde taşıdığı önem göz ardı edilerek sadece görsel ve işitsel araçlarla ilişkilendirilmesi açısından düşündürücüdür. Görüldüğü gibi yapılan dinlemeyle ilgili açıklamalarda söylenenlerin nasıl gerçekleştirileceği bilgisi ile buna yönelik etkinlik örneği ya da örnekleri verilmemektedir.

Programda temel öğrenme alanları anlama ve anlatma olarak iki bölüme ayrılmakta; anlama altında “Dinleme ve İzleme Tekniği Bakımından” başlığı ile dinlemeye yönelik öğrenciye kazandırılacak davranışlar ve dinleme süreleri, sınıf seviyelerine göre sıralanmaktadır. Öğrencilerin altıncı sınıfta 25 – 30; yedinci sınıfta 30 – 35; sekizinci sınıfta ise 35 – 40 dakikalık bir konuşmayı vb. dinleyebileceği belirtilmekte ancak hangi noktalar göz önüne alınarak bu sürelerin tespit edildiği konusunda bir açıklamada bulunulmamaktadır. Doğan (2007), yaptığı çalışma sonucunda programda belirlenen bu sürelerin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Hâlen yürürlükte olan son program, *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7 ve 8. Sınıflar)*'dur. 1981 Programı'nda bir dil becerisi olarak ele alınan dinleme, bu programda ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

Programın "Genel Amaçlar"ı sıralanırken dinleme becerisiyle ilgili maddeler dikkat çekmektedir. Bunlar:

"Anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmelerini; Seviyesine uygun eserleri okuma; bilim, kültür ve sanat etkinliklerini seçme, dinleme, izleme alışkanlığı ve zevki kazanmaları; Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri; Bilgiye ulaşmada kitle iletişim araçlarından yararlanmaları, bu araçlardan gelen mesajlara karşı eleştirel bakış açısı kazanmaları ve seçici olmaları."

Özbay (2009:82), sıralanan bu maddelerin birebir dinleme becerisine yönelik olmadığını; madde aralarında dinlemeden bahsedildiğini savunmaktadır.

Programda Temel dil becerileri, "Türkçe Dersi Öğretim Programı, okuma, dinleme/ izleme, konuşma, yazma temel dil becerileri ile dil bilgisinden oluşmaktadır. Bu temel dil becerileri hem kendi içerisinde hem de birbirleriyle bir bütünlük içerisinde ele alınmış ve ilişkilendirilmiştir." ifadesiyle açıklanmaktadır. Dinleme becerisi, dinleme/ izleme olarak nitelenmekte ve beceri şu şekilde tanımlanmaktadır (MEB, 2006:5-6):

"Dinleme/ izleme, iletişim kurmanın ve öğrenmenin temel yollarından biri olup verilen iletiyi doğru bir şekilde anlama, yorumlama ve değerlendirme becerisidir. ... Programda dinleme/ izleme becerisi; öğrencilerin iyi bir dinleyici/ izleyici olabilmesine yönelik olarak hazırlanmış düzeye uygun kazanımlar ile bu kazanımları hayata geçirmeye yönelik etkinliklerden oluşmaktadır. Programın bu bölümü, "dinleme/ izleme kurallarını uygulama, anlama ve çözümleme, değerlendirme, söz varlığını zenginleştirme, etkili dinleme/ izleme alışkanlığı kazanma" amaçlarından oluşmaktadır. Öğrencilerin düzeylerine yönelik hazırlanan kazanımların, uygun etkinliklerle desteklenerek uygulanması, öğrencilerin etkili iletişim kurmalarını ve toplum hayatına aktif birer dinleyici/ izleyici olarak katılmalarını sağlayacaktır. Dinleme/ izleme sürecinin başarıya ulaşabilmesi için yapılan tüm dinleme/ izleme etkinliklerinin değerlendirilmesi gereklidir. Bu amaçla programda öğrencilerin kullanacağı değerlendirme ölçütleri ile yapılan etkinlikleri değerlendirmeye yönelik formlar yer almaktadır. Bu formların kullanılması dinleme/ izleme sürecini verimli kılacak ve öğretmene nesnel bir değerlendirme imkânı sağlayacaktır."

Programda her bir beceriye ne ölçüde yer verildiği de belirtilmekte; dinleme becerisine %15'lik bir pay ayrıldığı gözlenmektedir. % 15'lik pay, diğer becerilerle kıyaslandığında yeterli bir oran gibi görülmesi de uygulanan gerek birinci gerekse ikinci kademe programları düşünüldüğünde dinleme becerisinin eğitime yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Özbay (2010:46), programda becerilere ayrılan zaman konusunda şunları söylemektedir:

"2005 programı, okuma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinliklere % 30 oranında yer verirken dinleme/ izleme becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklere bu oranın yarısı kadar yani % 15 oranında yer verilmektedir. Bu şartlar altında çocukların okuma becerilerinin, dinleme becerilerine nazaran daha fazla gelişmesi doğal bir sonuç olacaktır. Bu da çocukların daha gelişmiş olan becerilerine yönelik tutum ve ilgilerinin artmasına daha az gelişmiş becerilerine yönelik tutum ve ilgilerinin azalmasına sebebiyet verecektir. Bu, Türkçe öğretiminin ilkeleri ile çelişen bir durumdur ve kabul edilmesi mümkün değildir."

Program, dinleme/ izlemede öğrenciye kazandırmak istediklerini beş (5) amaç kırk iki (42) kazanım cümlesiyle listelemektedir. Bu kazanımlar sıralanırken sınıf seviyesi dikkate alınmamakta; 6, 7 ve 8. sınıflar için toplu bir kazanım listesi sunulmakta ve kazanımların öğrenciye verilmesi işinde seviye, Türkçe öğretmenine bırakılmaktadır. Türkçe öğretmeni, bu işte ders, çalışma ve öğretmen kılavuz kitabından faydalanabilir.

Dinleme amaçlarına bakıldığında becerinin uygulanması sırasında öğrencinin birtakım kuralları sergilemesi beklenmektedir. “Dinlenenin anlanma” için sıralanan yirmi beş maddeye bakıldığında türlere yönelik bir ayırımın gözetildiği dikkat çekmektedir. Öğrencinin dinlediklerini birebir kabul etmesi yerine dinlediklerini değerlendirmesi istenmekte ve dinlediklerinden hareketle kelime hazinesine yeni kelimeler eklemesi beklenmektedir.

Uygulanan diğer programlardan farklı olarak bu programa uygun hazırlanan ders kitaplarında, her temada bir tane olmak üzere, dinleme metinleri bulunmaktadır. Programda bu metinlerin hangi ölçütlere göre belirleneceğine “Dinlenecek/ izlenecek materyallerin içeriğinde bulunması gereken özellikler” başlığı altında açıklık getirilmektedir (2006:57):

1. Türk millî eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır.
2. Millî, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
3. Siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açacak bölücü, yıkıcı ve ideolojik ifadeler yer almamalıdır.
4. Öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek, cinsellik, karamsarlık, şiddet vb. öğeler yer almamalıdır.
5. İnsan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.
6. Dersin amaçları ile kazanımlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.
7. Öğrencilerin ilgi alanlarına ve seviyesine uygun olmalıdır.
8. İşlenecek süreye uygun uzunlukta olmalıdır.
9. Türkçenin anlatım zenginliklerini ve güzelliklerini yansıtmalıdır.
10. Dinleme metinlerinde metnin özünü ve anlam bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltma ya da düzenlemeye gidilebilir. Düzenleme sırasında metne cümle ya da paragraf düzeyinde ekleme yapılamaz.
11. Aynı temada birden fazla dinleme/ izleme materyaline yer verilecekse bunların türleri farklı olmalıdır.
12. Öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır.
13. Öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.

Dinleme materyallerinde bulunması gereken nitelikler incelendiğinde ele alınan maddelerin, millî eğitimin ve programın genel amaçlarını yansıttığı söylenebilir.

Programda aynı zamanda dinleme/ izlemeye yönelik yedi yöntem ve teknik (katılımlı, katılımsız, not alarak, kendini konuşanın yerine koyarak, yaratıcı, seçici, eleştirel dinleme/ izleme) önerilmektedir. Bunun dışında dinleme becerisini geliştirici etkinlik örnekleri de programda yer almakta; önerilen örnekler incelendiğinde “dinlenenin /izlenenin anlama ve çözümleme” amacına

uygun etkinliklerin sayıca fazlalığı göze çarpmaktadır. Verilen etkinlik örneklerinde hangi dinleme yöntem ve tekniğinin kullanılacağı da küçük bir not şeklinde belirtilmektedir. Programda yer alan dinleme etkinlik örneklerinden biri aşağıdadır (MEB, 2006:61–75):

Tablo 1: Dinleme/ İzleme Becerisi İçin Etkinlik Örneği

FİLM İZLİYORUZ
DERS: Türkçe SINIF: 6 YAKLAŞIK SÜRE: 30 dakika TEMEL BECERİLER: Türkçeyi doğru güzel ve etkili kullanma, eleştirel düşünme. TEMEL DİL BECERİSİ: Dinleme/ izleme, konuşma AMAÇ: Dinleneni/ izleneni anlama ve çözümleme, konuşma kurallarını uygulama. MATERYALLER: Çalışma kâğıdı, CD, video.
SÜREÇ
1. Öğrencilere bir çizgi film/ film/ animasyon izletilir. 2. Kazanımlara yönelik hazırlanan çalışma kâğıtları izlenenden hareketle doldurulur. 3. İzlenenlerden yola çıkılarak grup içinde kısa konuşmalar yapılır. Not: Katılımsız dinleme yöntemi kullanılır.
DEĞERLENDİRME
Çalışma kâğıdı kullanılır.

Yukarıda “dinleneni/ izleneni anlama ve çözümleme” amacına göre hazırlanan etkinliğin, “Dinlediklerinin/ izlediklerinin ana fikrini/ ana duygusunu belirler.”, “Dinlediklerinde/ izlediklerinde yer alan özne ve nesnel yargıları ayırt eder.”, “Dinlediklerindeki/ izlediklerindeki olay, yer, zaman, şahıs, varlık kadrosu ve bunlarla ilgili unsurları belirler.”, “Dinlediklerini/ izlediklerini kronolojik sıra ve mantık akışı içinde özetler.” gibi kazanımları gerçekleştirmek için hazırlandığı düşünülebilir.

Uygulamaya konan ikinci kademe programlarına bakıldığında cumhuriyetin ilk yıllarındaki programların okuma ve yazma becerisine odaklandığı görülmektedir. Elbette bu durum, bir tesadüf olarak yorumlanamaz. Bilindiği gibi harf inkılâbıyla birlikte yeni harflerin öğretimine yönelik bir okuma yazma seferberliği başlatılmış; bu özel durum da yürürlüğe konan Türkçe programlarına yansımıştır. Dinlemenin ikinci kademedede de ihmal edilmiş bir beceri olduğu söylenebilir.

1981 İlköğretim Okulları Türkçe Eğitim Programı'nda dinlemenin önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Ancak Özbay (2009:78), programda ilgili hedef davranışlara, öğretme-öğrenme ile sınama durumlarına yeterince yer verilmediğini dile getirmektedir.

Şu an yürürlükte olan İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7 ve 8. Sınıflar)'nın dinleme becerisi bakımından diğerlerinden ayrıldığı söylenebilir. Dinleme becerisinin ayrı bir öğrenme alanı olarak ele alınması; düşünüldüğünün aksine dinlemenin, işitmeden farklı bir süreç olduğunun vurgulanması; Türkçe derslerinde Türkçe öğretmenine rehberlik edecek dinleme tür ve yöntemleri ile etkinliklerinin önerilmesi, bu beceri için program boyutunda önemli gelişmelerdir. Programın dinleme/ izleme becerisine yönelik aksayan yönlerini Özbay (2010:41-42), şu şekilde ifade etmektedir:

“Programda dinleme/ izleme becerisi ile ilgili olarak 5 amaç 42 kazanıma yer verilmiştir. Dinleme becerisi ile ilgili amaç ve kazanımlar incelendiğinde “Söz varlığını zenginleştirme” amacına yönelik kazanımların anlamadan ziyade anlatmaya yönelik ifadeler taşıdığı görülmektedir. “... örnek verir, ... kullanır, ... cümle içinde kullanır.” ifadeleri anlatıma yöneliktir. Bu amacın altında yer alacak kazanımlar anlamaya yönelik olmalıdır. Mesela:

1. Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrar.
2. Dinlediklerinde/ izlediklerinde geçen kelime, deyim ve atasözlerini anlar.
3. Tekerleme, sayısmaca, bilmece ve yanıtmacaları ezberler.
4. Aynı kavram alanına gire kelimelerin anlam farklılıklarını ayırt eder.

Verilen örneklerdeki cümleler, anlamaya yönelik ifadelerdir. Programın dinleme/ izleme (anlama) ile ilgili kazanımları arasında yer verilmesi gereken kazanım cümleleri bu tipte olmalıdır.”

Programda dinleme/ izleme, konuşma ve yazma kazanımları (42) eşitken (okuma kazanımları elli bir tanedir. Bu sayı, becerilere ayrılan payda olduğu gibi öğrenme alanlarının eşit oranda geliştirilmesine imkân vermemektedir. Bu, Türkçe eğitimi ve öğretimi için olumsuz bir durumdur. Belirtilen bu durumun yansımaları, Türkçe eğitimi ve öğretimi üzerine yapılan çalışmalarda kendini hissettirmektedir. Yapılan bilimsel araştırmalarda öğrencilerin okuma ve yazma becerilerine yönelik tutum ve ilgilerini ölçmeye yönelik birçok çalışma varken dinleme becerisine yönelik bir tutum ölçeği dahi yoktur.

Sonuç

Dil eğitimi başka bir ifadeyle Türkçe eğitim ve öğretiminin diğer bütün derslerin temeli olmasının yanı sıra toplumda sağlıklı ilişkiler kurmanın, toplumdaki çatışmaların önlenmesinin ön koşuludur. Bunun için okul öncesi eğitim yıllarından başlanarak dil becerilerinin birbirine paralel şekilde geliştirilmesi hususu ihmal edilmemelidir. Zaten çocuk, okul çağına gelene kadar kullandığı becerileri, gelişigüzel bir şekilde edinmektedir. Bu becerilerin, sistemli bir şekilde ele alındığı ve geliştirildiği yer eğitim kurumları yani okullardır. Okullarda verilen dil eğitimi, belirli bir program dâhilinde yürütülmektedir. Dil eğitiminin yapıldığı Türkçe derslerinde uygulanan programlar, hem birinci kademe hem de ikinci kademe olmak üzere iki boyutta, cumhuriyetin ilanından bugüne kadar olan süreç içerisinde değerlendirilmiştir.

Değerlendirmede batıda söylendiği gibi Türkiye’de de dinlemenin” ihmal edilen bir beceri” olduğu görülmüştür. 1968 yılındaki programla bu becerinin, Türkçe eğitim ve öğretimi içinde düşünüldüğü; dinlemenin öneminin kısmen anlaşılmasına rağmen diğer beceriler göz önüne alındığında hâlen arka planda kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dinleme eğitimi çok küçük yaşlardan itibaren sistematik ve planlı bir biçimde yürütülmelidir. Temel eğitimin birinci kademesinden itibaren öğrenciye dinlediğini doğru kavrama bilincinin kazandırılması gerekir. Bu kazanımın gerçekleşmesi için Türkçe öğretim programında dinleme becerisine gereken önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- ÇİFTÇİ, M. (2001). Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2 (2).
- DOĞAN, Y. (2007). İlköğretim İkinci Kademe Dil Becerisi Olarak Dinlemeyi Geliştirme Çalışmaları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı. Ankara.
- GÖĞÜŞ, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Gül Yayınevi.
- Maarif Vekaleti (1924). İlk Mekteplerin Müfredat Programları. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekaleti (1926). İlk Mekteplerin Müfredat Programları. İstanbul: Millî Matbaa.
- Maarif Vekaleti (1936). Yeni İlkokul Müfredat Programı. İstanbul: Devlet Matbaası.
- MEB (1948). İlk Okul Programı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (1968). İlkokul Programı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (1981). İlköğretim Okulları Türkçe Eğitim Programı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (1998). İlköğretim Okulu Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı. Ankara: MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı
- MEB (2005). İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (2006). İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- National Curriculum (2009). IV. Report of Session 2008-2009 (Erişim Tarihi 23. 12.2011).
- ÖZBAY, M. (2006). Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZBAY, M. (2009). Anlama Teknikleri – II: Dinleme Eğitimi. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZBAY, M. (2010). Yeni İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, 8. Sınıflar)'nın Kazanımlarına Eleştirel Bir Bakış. Türkçe Öğretimi Yazıları. Ankara: Öncü Kitap. 37–47.
- ROBERTSON, A. K. (2004). Etkili Dinleme. İstanbul: Hayat Yayınları.
- SEVER, S. (2000). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme. Ankara: Anı Yayınları.
- TEMİZYÜREK F. ve BALCI, A. (2006). Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Okulları Türkçe Programları. Ankara: Nobel Yayınları.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmchilsch/344/344i.pdf>.